

La ciutat de Mallorca: consideracions sobre un topònim

per Gabriel Bibiloni

L'opinió generalitzada —tan generalitzada com errònia— és que el nom antic de la ciutat de Palma¹ és *Ciutat de Mallorca*, format, per tant, per tres paraules que constitueixen una sola unitat toponímica indissoluble, de manera semblant a *Ciudad Real* o *Ciudad Rodrigo*. Fins i tot persones solvents i llibres bons participen d'aquest prejudici desafortunadament molt estès. Vegem-ne un exemple: «El nom de Palma és relativament recent. Els musulmans anomenaren la capital "Madina Maiurca" i els cristians adoptaren la seva traducció literal, o sia, Ciutat de Mallorca. Aquest topònim responia a una realitat geogràfica, ja que a la resta de l'illa de fet no existien altres nuclis amb funcions urbanes específiques. L'any 1716 el Decret de Nova Planta ressuscitava el topònim romà, més per l'esperit erudit i nostàlgic de l'època que per uns fets històrics comprovats. D'aquesta manera quedà un nom híbrid dels topònims anteriors: Palma —que substitueix el de Ciutat— de Mallorca. El nom de Ciutat de Mallorca s'utilitzà durant 812 anys, mentre que el de Palma de Mallorca sols fa 252 anys que té vigència».²

La *Gran Enciclopèdia Catalana* ha caigut lamentablement en el mateix error, però amb la introducció d'un element nou: dona entrada al topònim per la lletra *c* de la manera següent: *Ciutat de Mallorca, la*. És a dir que considera que el nom de la ciutat és *la Ciutat de Mallorca*, amb l'article com a part integrant, tal com succeeix amb *l'Hospitalet, el Vallès* o *es Mercadal*. Tot i això, al llarg de tota l'obra no hi ha una coherència clara; a tall d'exemple comparem aquests dos articles: «*Peña i Nicolau, Pere d'Alcàntara* [la Ciutat de Mallorca 1823-1906] [...]» i «*Alcover i Maspons, Joan* [Ciutat de Mallorca 1854-1926] [...]» Al mateix article *Ciutat de Mallorca, la* llegim: «la ciutat fou anomenada *Medina Mayurqa* durant l'època islàmica, nom traduït després de la conquesta catalana pel de *la Ciutat de Mallorques* o simplement *Mallorques* o *Mallorca*. El 1717, després del decret de Nova Planta, hom volgué generalitzar l'antic topònim romà de *Palma* (posat en circu-

1. Sobre aquest tema s'han publicat darrerament a la premsa mallorquina una sèrie d'articles que cal tenir en compte. Una carta apareguda a la revista «Lluc» així com la corresponent resposta no gaire satisfactòria (n.º 679, maig-juny 78) motivaren les respostes de Joan MIRALLES I MONSERRAT, *Sobre el nom antic de Palma* («Lluc», juliol-agost 1978) i de Josep MASSOT I MUNTANER, *Sobre «ciutat de Mallorca» i «la ciutat de Mallorca»* («Lluc», setembre-octubre 1978). Cf. també el meu article *La ciutat de Mallorca: el problema d'un nom*, «Última Hora», 22.7.1978.

2. B. BARCELÓ, *Les Illes Balears* (Barcelona 1968), p. 43.

lació ja per alguns erudits del segle XVI), i introduí un topònim híbrid, *la Ciutat de Palma de Mallorca*, després reduït a *Palma de Mallorca* o simplement *Palma*. D'altra banda, si mirem l'article *Mallorca* trobarem: «Nom antic de *la Ciutat de Mallorca*». La redacció no és clara; sembla que *Mallorca* és una variant secundària o incidental del veritable nom (*la Ciutat de Mallorca*), quan de fet és ben altrament.

El diari «Avui» segueix el criteri general i empra el topònim *Ciutat de Mallorca*, sense article: «Ahir es va celebrar a Ciutat de Mallorca la primera jornada [...]»³

En fi, el nom de *Ciutat de Mallorca*, normalment sense article, s'ha fet rutinari darrerament a diaris, llibres, programes de Televisió Espanyola en català i tota mena de publicacions, emprat per persones «de país» desitjoses de reintroduir un topònim lligat a èpoques de normalitat política i de fugir de les connotacions oficials i borbòniques de *Palma*. Simultàniament ha experimentat un vigorós enfortiment per part de les mateixes persones l'ús del simple nom de *Ciutat*, que és sentit —també equivocadament— com una abreviació de *Ciutat de Mallorca*. Als diaris, àdhuc en textos en espanyol, trobem aquesta denominació amb gran profusió: «[...] s'havia convocat una conferència de premsa a Ciutat [...]»⁴; «I.R. candidato comunista a la alcaldia de Ciutat»⁵. No fa molt els indicadors que hi ha a les entrades per carretera a la ciutat de Mallorca aparegueren amb la inscripció *Ciutat* pintada amb spray sobre l'anterior, *Palma*. Fins i tot, hom arriba a fer una curiosa associació d'idees: *Palma* va lligat a la llengua espanyola i *Ciutat* o *Ciutat de Mallorca* a la nostra; així fa pocs dies hem vist a la façana d'un teatre dos grans cartells anunciant uns actes patrocinats per l'Ajuntament, un en espanyol i l'altre en català; el primer era encapçalat per *Ayuntamiento de Palma*, el segon deia «Ajuntament de Ciutat».

La veritat és que el nom antic de la nostra ciutat no era ni *Ciutat de Mallorca*, ni *la Ciutat de Mallorca*, ni *Ciutat*: era *Mallorca* (o *Mallorques*)⁶. L'anàlisi de la documentació i especialment de la cartografia ens ho mostra ben a les clares. I la història també ens ajudarà a comprendre-ho. Quan Jaume I conquistà l'illa, en aquesta només hi havia un nucli urbà pròpiament dit, el nom del qual coincidia amb el de l'illa.⁷ Quan el nou regne s'institucionalitzà, Mallorca fou considerada com un gran municipi —la Universitat del Regne de Mallorca—, administrat per sis jurats i governat per un consell municipal —el Gran i General Consell—. De fet l'illa de Mallorca fou con-

3. «Avui», 9.12.1978.

4. «Avui», 22.12.1978.

5. «Última Hora», 20.11.1978.

6. A l'Edat Mitjana és més usual el nom de *Mallorques* en plural, el qual perdura fins al segle XVI. Això no obstant, *Mallorca* és tan antic com aquell. La forma *Mallorques* és objecte de diverses interpretacions: per a uns respon a la pluralitat balear, per a d'altres fa referència a la multiplicitat d'illes o illots adjacents a la principal (Cabrera, Dragonera, Conillera), i d'altres hi veuen les diverses zones de Mallorca (pla, muntanya, etc.). Cf. J. SALVÀ, *Fundación del Reino de Mallorca*, dins *Historia de Mallorca* coordinada per J. MASCARÓ PASARIUS, II (Palma de Mallorca 1975), p. 125.

7. Cal suposar que el nom àrab de la ciutat era *Mayurqa* i que *madina Mayurqa* és una apòsició semblant a *la ciutat de Mallorca*.

siderada com una espècie de terme municipal de la ciutat, i la creació de noves universitats locals dins la Universitat General a partir del regnat de Jaume II no modificà substancialment la situació. Des del principi la ciutat i l'illa tingueren les mateixes autoritats, els mateixos símbols i el mateix nom: *Mallorca* (o *Mallorques*).

La coincidència de noms entre la ciutat i l'illa (el regne) determinà el costum d'utilitzar als documents la fórmula *la ciutat de Mallorca* (o *Mallorques*), més que *Mallorca* (o *Mallorques*) tot sol, a fi d'evitar l'ambigüitat. Alerta, però: en aquesta expressió el mot *ciutat* és un simple nom comú que acompanya el topònim, però no en forma part, tal com succeeix quan parlem de la ciutat de València o de la ciutat de Barcelona. El cas de Mallorca és el mateix que el d'Eivissa o el de València: el nom de la ciutat és alhora el del país de què aquesta és capital.^{7a}

La frase que abans hem citat —«Ahir es va celebrar a Ciutat de Mallorca [...]»—, totalment absurda, no la trobaríem a cap dels documents antics, els quals utilitzen sistemàticament l'article amb el mot *ciutat*.⁸ Això no obstant, en aquells casos en què no és probable la confusió de la ciutat amb l'illa és del tot normal que hom parli de *Mallorca* (o *Mallorques*) *tout court*. Heus ací una sèrie de testimonis documentals:

- 1) «E anam-nos-en poc a poc tro sus a la terra de Portopí, e vim Mallorques, e semblà'ns la plus bella vila que hanc haguéssem vista».⁹
- 2) «[...] e anam-nos-en albergar a Inca [...]. E tornam-nos-en a la vila. E nós tornat a Mallorques [...]».¹⁰
- 3) «E enviam dos hòmens a Mallorques per fer-los saber que nós érem en Sóller».¹¹
- 4) «E plau-me açò que els pobladors de Mallorca ordonaren: que tots anys lo jorn de Sent Silvestre e de Santa Coloma, que fou presa Mallorca [la ciutat] per lo dit senyor Rei, se fa professó general en la ciutat ab la senyera del dit senyor Rei».¹²
- 5) «[...] manant-te que tu vistes les presens partesches de Mallorca e vages entrò la Palomera [Andratx] cercan los ports e les marines» (Ordre del Governador a Tomàs Arrufat, ciutadà de Mallorca, 8.8.1343).¹³

7a. A finals del segle passat encara hi havia gent que ho tenia clar. Per exemple Ildefonso Rullan al seu llibre *Apuntes para un vocabulario etimológico mallorquín* (Palma 1899), p. 11, diu: «Nuestra lengua es la catalana, implantada en las islas desde la conquista hecha por D. Jaime I, y llamada mallorquina por el nombre de la isla y el de la capital, conocidas ambas con el de Mallorca».

8. Aquest mot va adés en majúscula, adés en minúscula; cal no fer-ne gaire cas, ja que l'ús de les majúscules no ha estat una cosa regular fins recentment, i encara.

9. *Crònica de Jaume I*, dins *Les quatre grans cròniques*. Revisió del text, pròlegs i notes per Ferran SOLDEVILA (Barcelona 1971), p. 39.

10. *Ibid.*, p. 51.

11. *Ibid.*, p. 58.

12. R. MUNTANER, *Crònica*, dins *Les quatre grans cròniques*, p. 690.

13. R. ROSSELLÓ-J. BOVER, *Història d'Andratx* (Ajuntament de Palma 1978), p. 63.

- 6) «Us manam a cascú de vosaltres [...] trametats a nós aquí en Malorcha certiffican-vos que lo dit patró e son companyó són assí en Malorcha» (Carta del governador als batlles d'Andratx i de la Palomera, 1343).¹⁴
- 7) «[...] en camí públich que partint del dit loch d'Endrag e va vers Mallorca» (1346).¹⁵
- 8) El 4 de juliol de 1395 el rei escrivia al governador i al procurador reial que, amb motiu de la seva estada a l'illa, «[...] nos aparellets los castells de Mallorca e de Bellver, e les cases de Vall de Muça, de Sineu e de Manacor». ¹⁶
- 9) «Certific-vos, sènyer, que'l talaier de la marina del meu batliu [...] ha vistes dues galees denant Cala Murada, les quals venien de levant a la vela a dues milles lluny de la terra e feien la via de Malloques, vent labeig» (Carta del batlle de Felanitx al de Santanyí, 1931).¹⁷
- 10) «Los honrats en Bernat Çamorera o en Bertran Roig, procuradors reials generals del Regne de Mallorca, començaren a vendre les scrivanies de les corts de fora les portes de Mallorca [...]» (Segle XIV).¹⁸
- 11) «[...] e per tant [...] és estat condemnat que sia manat a les forques de la vila de Alcúdia, construïdes per lo camí qui va a Mallorca, e en aquelles sia penjat per lo coll» (Document del 1468 d'un Llibre de Dades del Reial Patrimoni, transcrit per E. K. Aguiló).¹⁹

A tots els documents es troben expressions com «ciudadà de Mallorca», «notari de Mallorca», «sabater de Mallorca», «el port de Mallorca», «la Seu de Mallorca», «la presó de Mallorca», «l'església de Santa Eulària de Mallorca», etc., on normalment el terme *Mallorca* designa la ciutat.

Les datacions són un aspecte que cal tenir ben en compte. Si bé són usuals les fórmules *Dat./escrit a/en la ciutat de Mallorca/Mallorques, Dat. in civitate Majoricarum*, és fins i tot més usual d'utilitzar únicament *Mallorca* (o *Mallorques*). Vegem uns exemples de datació de documents de diverses èpoques:

- 12) «Dat Majorice xvj^o calendas Julii anno Domini M^oCCC^oxlviij^o».²⁰
- 13) «Dats en Mallorca a xx del mes de maig de l'any de la natiu-
tat del Nostre Senyor MCCCCXXXV».²¹
- 14) «Dat en Mallorca a vj de janer de MDXXXVIIIJ».²²

14. *Ibid.*, p. 63.

15. *Ibid.*, p. 90.

16. R. ROSSELLÓ VAQUER, *Història de Manacor. Segle XIV* (Mallorca 1978), p. 136.

17. *Ibid.*, p. 118.

18. Joan VICH I SALOM-Joan MUNTANER BUJOSA, *Documenta Regni Majoricarum* (Palma de Mallorca 1945), p. 199.

19. *BSAL*, IV (1891-92), p. 27.

20. *BSAL*, III (1889-90), p. 118.

21. *BSAL*, III (1889-90), p. 151.

22. *BSAL*, III (1889-90), p. 173.

- 15) «Castillo Real de Mallorca y junio de 1692».²³
- 16) «Dat en Mallorca a 4 de juliol 1614».²⁴
- 17) «En Mallorca a xxvii maig 1625».²⁵
- 18) «En Mallorca y octubre als 24, 1656».²⁶
- 19) «Dat en Mallorca en lo Palau Episcopal als xvij de Dezembre de MDCLVIJ».²⁷
- 20) «Dios guarde a V. Exa. para el bien de la iglesia y servicio de S. Md. Mallorca, julio a 7 de 1661».²⁸
- 21) «Guarde Dios a V.S. Mallorca. Abril a 16 de 1663. Jurados de la Universidad, Ciudad y Reino de Mallorca».²⁹

A Pollença hi ha el *carrer de Mallorca*. «Apareix ja l'any 1862. Segons D. Francesc Serra de Gayeta, aquest nom no és un homenatge a l'illa de Mallorca, sinó que popularment era el "camí de Mallorques", és a dir el camí de Ciutat, anomenada en aquell temps Mallorques».³⁰

Finalment cal fer al·lusió a un argument decisiu: la cartografia. Si mirem els mapes, portolans o cartes de navegació, fets aquí o a l'estranger, des del segle XIV fins al XVII, tots ens indiquen de manera unànime que el nom de la capital de l'illa era *Mallorca*.³¹ És un fet tan clar que m'abstinc de fer cap altre comentari.

M'he de referir, per acabar, al nom de *Ciutat*. Amb aquesta paraula els mallorquins s'han referit tradicionalment a la capital de l'illa —des dels primers moments de l'època catalana, segons ens indica la documentació— en el seu parlar col·loquial. Cal dir en honor a la veritat que en els temps actuals la denominació *Ciutat* és emprada per la gent més vella i pels joves lletraferits; les generacions intermèdies i la gran massa de joves diuen normalment *Palma*. *Ciutat* no és ni ha estat mai un nom d'aquesta ciutat —perdó per l'expressió redundant—. En principi no és més que un nom comú. Fins el 1523, any en què Carles I donà a Alcúdia el títol de ciutat, no hi hagué a l'illa altra ciutat que la de Mallorca. Malgrat l'existència posteriorment d'altres localitats amb el títol de ciutat,³² Mallorca ha estat per als mallorquins la ciutat per antonomàsia; la resta són «pobles». No és gens estrany, doncs, que els nostres avantpassats diguessin planerament «vaig a ciutat», «som de ciutat», «aquell ve de ciutat», sense necessitat d'especificar a quina ciu-

23. *BSAL*, III (1889-90), p. 175.

24. *BSAL*, xxx (1947-52), p. 83.

25. *Historia de Mallorca* coordinada per J. MASCARÓ PASARIUS, II, p. 275-A.

26. *Ibid.*, p. 263-A.

27. *BSAL*, III (1889-90), p. 80.

28. *Historia de Mallorca*, coordinada per J. MASCARÓ PASARIUS, II, p. 278-A.

29. *BSAL*, VI (1895-96), p. 249.

30. A. RIUSECH-F. ALBERTÍ-C. CORTÈS, *Els carrers de Pollença*. Treball de curs mecanografiat. Facultat de Filosofia i Lletres, Mallorca 1977-78.

31. Amb múltiples variants ortogràfiques: *Mallorques*, *Mallorca*, *Maiorca*, *Majorca*, *Mayorca*, *Malorcha*, *Malorches*, etc.

32. Felanitx (1886), Inca (1900), Sóller (1904), Manacor (1912) i Lluçmajor (1916). Cf. Elvir SANS ROSSELLÓ, *Los municipios de Mallorca*, dins *Historia de Mallorca*, coordinada per J. MASCARÓ PASARIUS, IV, p. 133.

tat es referien, perquè només n'hi havia una. De forma semblant els eivissencs diuen «vaig a vila» o «som de vila» referint-se a una vila que ells saben que es diu Eivissa. De fet «vaig a ciutat» —frase que igualment pot dir un pagès del Segrià o de la Plana, per exemple— vol dir «vaig a la ciutat». La supressió de l'article és freqüent en català col·loquial en un bon nombre d'expressions; cf. «vaig a plaça» «vaig a veïnat» (a cal veí), «vaig a missa», «seure a taula» i d'altres.

Com a conclusió podríem sintetitzar tot el que hem dit en els punts següents:

1) Cal respectar la llibertat de cadascú d'optar pel nom modern (Palma) o per l'antic i més tradicional (Mallorca); tots dos són igualment històrics i vàlids. El topònim *Palma de Mallorca* em sembla postís i innecessari, ja que dins els Països Catalans *Palma* és un nom inconfusible.

2) Si optem pel nom antic cal usar-lo segons el costum tradicional. En aquells casos en què no hi ha confusió possible cal fer servir *Mallorca*, com per exemple als mapes (em semblen molt desencertats els mapes actuals que porten *la Ciutat de Mallorca*, cosa estranya a la nostra tradició cartogràfica), als indicadors de carreteres —si es produís el canvi oficial—, a les dates o al nom d'institucions municipals (Ajuntament de Mallorca). En aquells casos en què pot haver-hi confusió entre ciutat i illa cal usar la fórmula també tradicional *la ciutat de Mallorca*, per exemple «vaig néixer a la ciutat de Mallorca», ja que «vaig néixer a Mallorca» és una frase ambigua. En aquest cas no té el més mínim sentit que *ciutat* vagi en majúscula.

3) La denominació de *Ciutat* (o *ciutat*) referint-se a la de Mallorca és pròpia del llenguatge col·loquial i així i tot s'ha d'utilitzar amb molt de tacte, per no crear confusions o ferir susceptibilitats d'altres «ciutadans» de l'illa. En tot cas no em sembla gaire correcte parlar de *Ciutat* quan l'àmbit de comunicació és més ampli que l'illa de Mallorca.

En aquest país som molt afeccionats a barallar-nos per culpa dels noms. Tanmateix aquestes petites bregues domèstiques són degudes a manca d'informació i a vegades de comprensió. El que cal, doncs, no és amagar tals qüestions, sinó treure-les a la llum i aclarir-les. Aquesta és la meva visió de l'assumpte; si algú ho veu diferent que ho digui.